

NEKOLIKO PODATAKA O HVARSKIM ŠKOJIMA U 15. STOLJEĆU

Paklinski otoci ispred grada Hvara od davnine su nastanjeni teritorij otoka Hvara. Potvrdu prisutnosti pretpovijenog čovjeka, koji je vjerojatno, kao i kasniji naseljenici koristio mogućnost sabiranja važnog prehrambenog artikla — soli, u uvali Soline, zatim pašnjake te plodnu zemlju, nalazimo u mnogim grobnim gomilama na središnjem i najvećem otoku arhipelaga — škoju Sv. Klement.¹ U periodu antike, otočje je također bilo nastanjeno, o čemu svjedoče ostaci rimskog gospodarskog objekta u Solinama.² Brojni nalazi antičke keramike (ulomci velikih posuda i krovnog crijepa) u predjelima Momića poje i Ždrilcima na otoku Marinkovac, upućuju na postojanje gospodarskih objekata i na ovim plodnim poljima škoja.³ U periodu od kasne antike do 13 st., otočje je zasigurno bilo napušteno, jer je radi općih nesigurnih prilika slavensko stanovništvo bilo koncentrirano na središnjem dijelu otoka. Krajem 13 st., kad se počinje strateški i ekonomski afirmirati zapadni dio otoka Hvara s mjestom Hvarom kao novim administrativnim centrom Komune, prirodni resursi škoja postaju ponovo aktuelni. Obnavljaju se napušteni vinogradi, ubire sol, sije žito, koriste se bogata ribolovna područja oko škoja, pašnjaci škoja itd. Upravo tom vremenu i takvim prilikama možemo pripisati nastanak najstarijeg srednjovjekovnog objekta na Paklinskim otocima — crkvu sv. Klementa — u kasnijim stoljećima obnavljanu i proširivanu. Sagradio je, kao što je to bio običaj, vjerojatno vlasnik plodnog Velog poja, kao znak svog feudalnog dominija.⁴ Tijekom 14 st., kako je to posvjedočeno hvarskim statutom, koristila su se bogatstva škoja, pa je Općina putem dražbi ubirala svoj godišnji prihod i tu praksu ozakonila statutarnom odredbom.⁵ Krajem 14 st., škoji se ponovno spominju, ovaj put u općinskoj dozvoli Nikoli Stanoju oko ubiranja soli na otoku Hvaru.⁶

Međutim, sistematsko korištenje bogatstava škoja, obrađivanje i naseljavanje započinje tek početkom 15 st., uspostavljanjem mletačke uprave nad Hvarom. Htijući, naime, što više naseliti otok, te napose mjesto i okolicu Hvara, mletačka vlast je poticala naseljavanje i obradu općinskih površina na Paklinskim otocima. Najčešći oblik je bio davanje zemlje u zakup na trajno ili ograničeno korištenje, uz obavezu davanja četvrtine ili šestine prihoda Općini — tzv. gracija. Za period 15. st. ove gracije su zabilježene i nalaze se u svesku »Libro grazie No. 6«, najranijem općinskom katastru koji posjedujemo, a koji se čuva u arhivu Centra za zaštitu kulturne baštine u Hvaru.⁷ Našli smo ukupno 34 takva ugovora. Vremenski raspon koji pokrivaju je 1420. g.

do 1473. g. Prva u nizu je gracija iz 1420. g. koja govori o grupnom zakupu Velog poja na otoku sv. Klement, te otkriva konvencionalne uvjete zakupa, koji će se ponavljati manje-više u svim ostalim ugovorima.

1. fol. 17 r., 1420. g.

21. VIII 1420. g., u općinskoj loži u Hvaru, hvarski knez i suci, za dobro i korist hvarske komune daju u graciju gosp. Šimunu iz Dubrovnika (»Ser Simon de Ragusio«), Radoslavu Stipojeviću (»Radoslao Stipoieulich«), Jurju Grku (»Georgio Greco«), Vukanu Butkoviću (»Vulcatio Butchouich«), gosp. Matulu Klišaniću (»Ser Matulo Clissanij«), Pavlu Miljetkoviću (»Paulo Miglietchouich«) i Marku Placariću (»Marco Placarich«), čitavo veliko polje otoka Sv. Klement u predjelu Hvara (»Totum Campu magnu scholij Sancti Clementis Districtus Pharae«), koje se nalazi kod Solina (»ppe Salinas«) rečenog otoka, da ga zasade dobrom lozom i drugim plodnim stablima u roku od četiri godine, da ga valjano obrađuju i okopavaju prema hvarskim običajima i zakonima, time, da su dužni Općini davati četvrtinu prihoda. U slučaju neispunjavanja obaveza, prve godine gube polovicu plodova koji im pripadaju, druge godine sve plodove, a treće godine i plodove i posjed. Ukoliko se na otoku pojave bilo kakve životinje ili stoka sitnog ili krupnog zuba, mogu ih slobodno ubiti, time da polovica pripada Općini.

Svjedoci: Gosp. Ivan Bogiše (»Ser Ioanne Bogchisse«) i gosp. Martin, sin Marina Spličanina (»Ser Martino Marini de Spalato«).⁸

2. fol. 91 r., 1423. g.

Katarinu Miškinovu (»Catharino Mixe«), dodjeljuje se zemlja za sadnju loze u predjelu Okokale polje (»in insula sancti Clementis super Ochocale polie«).

3. fol. 18., 1425. g.

Ivanu i Cvitku Placaru — općinskom glasniku (Ioanne et Cuiticho Plazario«) dodjeljuje se zemlja na škoju sv. Klement u predjelu Vinogradišće (»Vinogradischia«), na 8 godina te uz obavezu davanja četvrtine prihoda Općini. Svud okolo je općinska zemlja.

4. fol. 92., 1427. g.

Ivanu Skrivaniću (»Ioanne Scriuano«), dodjeljuje se teren na škoju sv. Klement, mjestu zvanom Stare stani, na 4 godine.

5. fol. 14., 1427. g.

Vukanu solaru (»Volcato salinario«) dodjeljuje se zemlja (»sup scolio Dobri ototch«).

6. fol. 19., 1428. g.

Gospodinu Matulu Dekojeviću (»Ser Matulo de Coieulich«) dodjeljuje se jedna vala zvana Mala pasika (»Mala poschiza«), koja se nalazi zapadno od »Vele Poschize«, na otoku sv. Klement.

7. fol. 19., 1428. g.

Nikoli de Primo (»Nocolao de Primo«) dodjeljuje se uvala Okorija (»Ocoriglia«), na obradu, odnosno za sadnju loze i voćaka.

8. *fol. 21 r., 1428. g.*
Božanu Krasiniću (»Boxano Crasinich«) dodjeljuje se zemlja na otoku sv. Klement u predjelu Petrov bok (»Petroch boch«). Oko terena koji dobija svud je komunalna zemlja.
9. *fol. 19., 1429. g.*
Katarinu, sinu majstora Nikole brodograditelja (»Catharino, filio magistri Nicolai Calafati«) dodjeljuje se u zakup zapadni dio otoka sv. Klement (»in capita dicte insule a parte ponentis juxto Burovaz malo«), dakle u predjelu Staro palilo, ispred otočića Borovac mali, na zapadnom kraju škoja.
10. *fol. 23., 1431. g.*
Gospodinu Katarinu Mikšinovom (Ser Catharino Mixe«) dodjeljuje se 30 motika zemlje na škoju sv. Klement, do kuće koju je sagradio isti Katarin. Vjerojatno se radi o terenu u predjelu Okokale polje, prema dokumentu pod br. 2).
11. *fol. 25 r., 1431. g.*
Gospodin Radoslav Stipojević (»Ser Radoslauo Stipoieulich«) dobija teren za vrt do svog vinograda na otoku sv. Klement.
12. *fol. 26., 1431. g.*
Brodograditelj Nikola (»Magister Nicola Calafato«) dobija teren za gradnju kuće i vrta do svog vinograda na otoku sv. Klement i to dužine 30 paša.
13. *fol. 26., 1432. g.*
Pavao Miljetković (»Paulo Milethouch«) dobija zemlju do svoje kuće na otoku sv. Klement, (v. dokument br. 1)
14. *fol. 26., 1432. g.*
Juraj Grk (»Georgio Greco«) dobija »sine phiscalj« — dakle bez poreskih obaveza, zemlju do svoje kuće na otoku sv. Klement, (v. dokument br. 1).
15. *fol. 26., 1432. g.*
Matul Dekojević (»Matulo de Carulj«) dobija teren za vrt do svog vinograda na otoku sv. Klement, dužine 30 paša. (Ovdje je notar krivo zapisao prezime »de Carulj«. Nesumnjivo je da se radi o M. Dekojeviću koji je već od prije posjedovao vinograd u Velom poju, kako je vidljivo prema dokumentu br. 6).
16. *fol. 30 b., 1434. g.*
Benku Leonradiju (»Bencho Leonradi«) dodjeljuje se zemlja »sup scolio vocato Dobri otoh«.
17. *fol. 30 r., 1434. g.*
Nikola Branchi (»Nicolò Branchi«) dobija jedan teren »in monte Coraglia«, koji se nalazi »ppe mare super scopulo Sancti Clementis«, dakle, vjerojatno predio uvale Okorija, na obradu, koji teren je svojevremeno obrađivao Nikola de Primo, (v. dokument br. 7).
18. *fol. 31 b., 1439. g.*
Gospodinu Nikoli de Primo (»Ser Nicolao de Primo«) određuje se lokacija za gradnju suhozidine do vinograda koji otprije posjeduje na otoku sv. Klement.

19. fol. 30., 1444. g.
Gospodinu Antunu Silvestrisu (»Ser Antonio Silvestris«) dodjeljuje se na tri godine jedan teren »in Sdrelza«, kod vinograda Nikole de Prima. S istočne strane je teren Nikole Primija, te teren Luke Bobozoblića, dok je s ostalih strana općinska zemlja.
20. fol. 41., 1449. g.
Gospodinu Petru Gazaroviću (»Ser Petri de Gazaris«), dodjeljuje se tri paša zemlje na otoku sv. Klement, predjelu zvanom »Narasma«, za građnju vapnenice (»ubi fuit calcaria«).
21. fol. 47 b., 1451. g.
Marin Grigorić / Grgurić (»Marino Grigorich«) dobija četiri motike zemlje na škoju sv. Klementa u predjelu Duboka (»Dabocho«), i to na 4 godine.
22. fol. 53., 1451. g.
Marin Nikole de Prima (»Marino q. Nicolo de Primo«) dobija za sebe i svog brata 10 motika zemlje na škoju sv. Klement u predjelu Velog poja, nekadašnju koncesiju Nikole de Prima. Istočno je teren u posjedu Radoslava Stipičevića, zapadno Benedikta Klišanića, sjeverno Pavla Miletkovića, dok je s južne strane općinski teren.
23. fol. 75., 1459. g.
Gospodinu Luki Meštroviću i sinu mu Katarinu (»Ser Luca Magistri et Ser Catherin filius sui«) dodjeljuje se na 8 godina teren na sv. Klementu u predjelu »Pustotain / Postotain«.
24. fol. 77., 1459. g.
Majstor Katarin postolar (»Mo Catharino sutoris«) dobija zemlju površine 30 motika do svog vinograda koji se nalazi u uvali »Vino-gradischia«.
25. fol. 80., 1460. g.
Nikola Vučić (»Nicolo Vuccich«) dobija od Općine teren na škoju sv. Klement i to do crkve sv. Klementa (»cca ecclesiam sancti Clementis«), koji je prije obrađivao njegov otac. Teren s istoka graniči s posjedom Benedikta Klišanića, prema zapadu je more, sjeverno su Soline (»Saline«), a južno »Gaxa comunis«. Zemlju dobija na 10 godina i uz obavezu davanja šestine prihoda Općini.
26. fol. 81., 1460. g.
Gospodin Benedikt Klišanić (»Ser Benedicto Clessanich«), dobija vinograd koji je prije obrađivao njegov otac, i to na škoju sv. Klementa. Vinograd graniči sa sjevera s vinogradom nasljednika Nikole de Prima, zapadno je posjed Nikole Vučića, sjeverno su Soline i dijelom posjed Miljetkovića, a s južne strane je općinska zemlja. Vinograd dobija na 10 godina uz uvjet davanja šestine plodova Općini.
27. fol. 82 r., 1460. g.
Gospodin Vidoš Šimuna Gazarovića (»D. Vidossio Ser Simonis Gazari«) i brat mu, dobijaju 30 motika zemlje kod vinograda nasljednika Nikole de Prima i solina (»Salinas«) u predjelu Ždrilca (»T.

scolio S. Stefani in Sdrilza«), na 10 godina uz obavezu da šestinu prihoda daju Općini. Osim nasljednika Nikole de Prima, svud oko je općinska zemlja.

28. fol. 82 r., 1460. g.
Nikola Vukanov (»Nicolao quodam Volchotich«) dobija jedan vinograd koji je od prije bio u koncesiji njegova oca (v. dokument br. 5) u predjelu Stari stani (»in scolio s. Clementis loco vocato Stari Stanicz«). Vinograd je površine 30 motika i Nikola ga dobija na 10 godina uz općinsku obavezu od 1/6 prihoda.
29. fol. 83., 1460. g.
Antun de Primo (»Antonio de Primo«), dobija 20 motika zemlje na rok od 10 godina u predjelu Podborovik na otočiću sv. Stjepana/Marinkovac (»T scolio s. Stefani T. loco Subti borgle«). Istočno od ovog terena je općinsko brdo, sjeverno je općinska zemlja, a zapadno i južno je obala / more.
30. fol. 106., 1463. g.
Juraj Dominikanac (»Frater Georgio ordinis sancti Dominici«) dobija 30 motika zemlje u predjelu »valle vocata Vinogradischie ad scopulo sancti Ciementis«, koji je bio prethodno dat na obradu njegovom ocu (»alias datu . q . patri suo«).
31. fol. 122 r., 1465. g.
Redovnik Juraj (»Frater Georgio da Lesina«) — vjerojatno isti hvarski dominikanac iz prethodnog dokumenta, dobija zemlju u predjelu »Vinogradischie«, koji je bio prethodno dat na obradu njegovom ocu (»alias datu . q . patri suo«).
32. fol. (148) ., 1469. g.
Vidoš Šimuna Gazarovića (»Vidossio ser Simonis Gazari«) dobija općinski teren na otočiću sv. Stjepan / Marinkovac (»T. scopulo sancti Steffanij T. Sfirzo«), koji se nalazi do vinograda nasljednika Nikole de Primo, a prema zapadu Solina (»et Salinas versus ponente«). Svud oko ovog terena je općinska zemlja.
33. fol. 153., 1470. g.
Nikola Antuna Šilovića (»Nicolao . q . ser Antonio Sillouich«) dobija zemlju u predjelu Vinogradišće.
34. fol. 169 r., 1473. g.
Andrija de Colmi, arhiepiskop i vikar Hvarskog biskupa (»Andrea de Culmis dignissimo archipresbiterio Pharensis ac Vicario dni. epi. Farensis«) dobija teren u predjelu »scopulo magno loco vocato Vodeni rat ac Ocoriglia«.

(Podaci iz katastika Libro grazie, koje smo naveli, vjerojatno pokrivaju cjelokupnu posjedovnu sliku škoja u periodu od 1420. g. do 1473. g. Iako je za pretpostaviti da je bilo i kupoprodajnih i zakupnih ugovora između privatnih lica, koji nisu registrirani u ovom svesku, pretpostavljam da je broj takvih ugovora neznatan.)

Iz dokumenata kojima raspolažemo možemo izvući nekoliko općih i mjerodavnih zaključaka o škojima u 15. stoljeću.

Kao prvo, možemo ustvrditi da do stvaranja ovih zakupa, na škojima nije bilo privatnog posjeda. Naime, u opisu terena koji se daju u zakup, uvijek se navode općinski tereni kao okolni. Doduše, za posjede Nikole de Primo (iz dokumenata br. 18, 19), Nikole brodograditelja (dok. br. 12), Nikole Bobozoblića (dok. br. 19), Antuna Šilovića (dok. br. 30), te oca Jurja dominikanca (dok. br. 31), koji se spominju prilikom određivanja lokacija zakupnih terena, nemamo izvornih dokumenata, pa pretpostavljam da se radi o nelegalnom zaposijedanju terena ili investiturama koje su ranije od 1420. godine.

Zamah zakupa zemlje pada u drugi i treći decenij 15. stoljeća, što je razumljivo s obzirom na ograničenu površinu koja je u ovom prvom naletu bila uglavnom isparcelirana i raspodijeljena. Zbog iste ograničenosti, površina zemlje koju Općina daje često je ispod uobičajenog prosjeka od 30 motika.

Prema broju pogodovnika, vidimo da je poljoprivredna eksploatacija škoja bila vrlo intenzivna i daleko iznad današnje obrađenosti. Većina pogodovnika ima zemlju u predjelu Velog poja — najvećeg i najplodnijeg predjela otočja. Drugo veliko polje — Momića poje, u ovim se dokumentima ne spominje, jer je očito toponim nastao kasnije. Polje je međutim zasigurno bilo davano u zakup, pa pretpostavljam da se imena vlasnika kriju u općenitoj oznaci lokaliteta »sup scolio sancti Clementis«. Vinogradišće i Zdrilca, dva manja polja, također su bila obrađivana. Općina je zatim davala i krševite terene obrasle makijom radi ispaše (Stare stani, Okorija, Dobri otok, predio Duboka itd.)

Pogodovnici su različitog staleža i imovinske moći. Od plemićkih porodica se spominju ove: Gazarović, Mixa, Silvestris, Dekojević Bobozoblić, Stipičević i Klišanić. Od zanatlija se spominju: solar Vukan, Nikola brodograditelj, te Katarin postolar. Zanimljivo je spomenuti investituru Katarina, sina Nikole brodograditelja, koji je vjerojatno, kao i otac, bio brodograditelj. Katarin, naime, dobija predio zapadnog dijela otoka sv. Klement — Staro palilo. S obzirom na pretpostavku da je bio brodograditelj, to može značiti da je ondje spravljao paklinu-smolu za premaz brodske oplata. Bio je to redoviti i prastari običaj na škojima, koji je i dao ime arhipelagu — Paklinski. Zanimljivo je spomenuti kao vlasnike zemlje na škojima Andrije de Colmija, vikara u Hvaru, te Jurja, dominikanca hvarskog samostana. U pogledu davanja zemlje na škojima, Općina se, kako vidimo, vodila prilično demokratskim principom, naravno uz uvjet da je pogodovnik izvršavao propisane poreske obaveze u davanju četvrtine ili šestine prihoda Općini. Ukoliko pogodovnik ove obaveze nije izvršavao, Općina je predviđala imovinsko-pravne sankcije, kako je vidljivo u ugovoru iz 1420. g.

Vlasnik najvećeg dijela zemlje na škojima je bila porodica de Primo — vjerojatno talijanskog podrijetla, koja se poput porodice Bevilacqua, de Pace i drugih, naselila u Hvaru početkom 15. stoljeća.

Dokumenti nam otkrivaju i postojanje poljskih kućica, vjerojatno suhozidina. Našli smo ih četiri. Sve su locirane u predjelu oko Velog poja, no za pretpostaviti je da ih je bilo na drugim obradivim posjedima. Vlasnici ovih kućica su Katarin Mixe, brodograditelj Nikola, Pavao Miljetković i Juraj Grk. Uz crkvicu sv. Klementa, ruševne ostatke villae rusticae u Solinama, te ilirske kamene gomile, ovo su bili jedini građevinski objekti na otocima.

Dokumenti iz sveska Libro grazie su napose zanimljivi jer otkrivaju najraniju toponimiju ovog dijela Hvara. Relativna brojnost nazivlja je rezultat činjenice da su otoci predstavljali dobro poznati i korišteni teritorij i prije 15. stoljeća. Općenit naziv za otočje je kao i današnji — Škoji (»Scolii«). Razlikuju se zatim otok sv. Klementa (»scopulo sancti Clementis«, »insula sancti Clementis«, »scopulo magno«) na kojem se spominju ovi tereni: Soline (»Salinas«), Velo poje (»Campo magno«), Vinogradišće, Vela i Mala Pasika, Okorija (»Ochoriglia«), Petrov bok, Stari stani, Vodeni rat, te danas nepoznati, odnosno iščezli Narasna, Okokale polje (»Ochocale polie«) i Pustotain. Otočić Marinkovac se spominje kao »scopulo sancti Steffanii«, a na njemu lokaliteti: Ždrilca (»Sdrelza«), Podborovik (»Subti borgle« !), te iščezli Soline (»Salinas«) i »Svirzo«. Označen je također mali otočić ispred uvale Soline — Dobri otok, a spominje se i otočić Borovac mali na zapadnom kraju otočja. Iako potječe iz drugog izvora, ovdje valja spomenuti i toponim »Razohataz« (Rasohatac), odnosno otočić sv. Jerolima, kako se danas zove. Ovaj toponim se javlja u prijepisu dokumenta iz 1497. g. koji se nalazi u arhivu Franjevačkog samostana u Hvaru, budući da su franjevci posjedovali svratište na ovom otočiću.⁹ Ovim bi bila zaokružena toponimija Paklinskih otoka u 15. st. Indikativno je da je bogatije nazivlje obala nego li unutrašnjosti otočja. No čini se da je to rezultat onoga što smo na početku rekli. Naime, do početka 15. st. veći dio teritorija škoja bio je u općinskom vlasništvu — manje-više jedinstvena cjelina. S druge strane, obalni pojas otočja je mnogo ranije i intenzivnije korišten (radi bogatih ribolovnih područja), pa je i toponimijski mnogo ranije razgraničen.

Registrom vlasnika i terena iz arhivskog sveska Libro grazie, uglavnom smo iscrpili toponomastičku i posjedovnu sliku hvarskih škoja u 15. stoljeću. Tijekom slijedećih stoljeća, zasigurno je nastavljano njihovo daljnje naseljavanje i obrađivanje, ali svakako ne i u obimu karakterističnom za ovo stoljeće, kad su škoji, nakon tisućljetne zapuštenosti, ponovo kultivirani i pejzažno organizirani u obliku koji je još i danas dominantan.

BILJEŠKE

¹ Grga Novak, Prehistorijske gomile na Paklenim otocima, Arheološki radovi i rasprave, Zagreb, I/1959.

² Marin Zaninović, O naseljenosti otoka Hvara u antičko doba, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, LXVIII/1966, Split 1973, str. 203.

Isti, Neki primjeri smještaja antičkih gospodarskih zgrada u obalno-otočkom području Dalmacije, Arheološki radovi i rasprave, Zagreb, IV—V/1967.

Isti, Novi prilozi arheološkoj topografiji otoka Hvara, Novija i neobjavljena istraživanja u Dalmaciji, Split, 1979. (Izd. Hrvatskog arheološkog društva, sv. 3).

Grga Novak, Hvar kroz stoljeća, Zagreb 1972.

Nikša Petrić, O gradu Hvaru u kasnoj antici, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 20/1979.

³ V. literaturu pod bilješkom br. 2.

⁴ Slične primjere često nalazimo na otoku Hvaru. Vidi: Niko Duboković Nadalini, Emancipacija naselja hvarske ravnice od feudalnog oblika crkvene uprave, Prilozi povijesti otoka Hvara, Hvar, I/19 9.

⁵ Sime Ljubić, Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardonae, et civitatis et insulae Lesinae, Zagreb 1882—83.

⁶ Sime Ljubić, n. d. str. 386.

⁷ Dio gracija obradio je Niko Duboković Nadalini: Nekoliko topografskih i posjedovnih bilježaka iz XV stoljeća, Prilozi povijesti otoka Hvara, Hvar, I/1959. Popis spomenika otoka Hvara, Split 1958.

⁸ Zahvaljujem prof. Jošku Kovačiću na prijevodu.

⁹ Niko Duboković Nadalini, Srednjovjekovni i noviji spomenici otoka Hvara, POPIS SPOMENIKA OTOKA HVARA, Split 1958.